

המחברים כלפי שאלת הגמול האלוהי קובע גם את ההבדלים בפתרון הקיומי לשאלה הדתית-הפילוסופית: איוב והדובר ב'אהלל את אדון החוכמה' זוכים לחיים חדשים, האל משיב ארץ שבוותם כקדם. ואילו הדובר בתיאודיציה הוא איש מורד, המדגיש את העוול החברתי, והבריחה מן החברה האנושית היא אחת האופציות שהוא משמיע באוזני הרע. גם לאחר שהוא מנצח נבויכוח אינו זוכה להיגאל. ואולם הוא משלים עם גורלו ומבקש מחברו שיתפלל ויבקש עליו רחמים מן האלים.

'התיאודיציה' כוללת 27 בתים; בכל בית 11 טורים, ולא 10 טורים כמקובל בכמה יצירות מסופוטמיות; כל הטורים שבאותו בית פותחים באותה הברה. הברות הפתיחה בכל אחד מן הבתים מצטרפות לאקרוסטיכון, שבו מזדהה המחבר בשמו ובתארו: "אנוכי סגילינינם-אוניב הכוהן המשביע מברר אל ומלך." כתחבולה ספרותית, מצוי האקרוסטיכון בפעם הראשונה בספרות המסופוטמית, אם כי הוא תופעה מאוחרת ונדירה. בספרות המקראית נמצא אוחו בכמה פרקי תהלים, באיכה, במשלי ובנחום; רק מן התקופה ההלניסטית ואילך הוא רווח מאוד בספרות בכל השונות השמיות. כל בית ביצירה זו בנוי מחמישה זוגות טורים, והטור הנודד, שאינו מופיע אף פעם בראשית הבית, מביע בדרך-כלל אמירה טעונה רגש. בכל טור ארבע פעימות, ובחלק מן הנוסחים חילק הסופר המעתיק את הלוח אנכית לארבע עמודות, כמספר הפעימות בכל טור. שלא כביצירות מסופוטמיות אחרות מספרות החוכמה, אין ליצירה זו מסגרת סיפורית, והדוברים מזוהים הודות להפרדה לבתים. היצירה שונה משאר היצירות בסוגה זו גם בסגנונה ובלשונה. המחבר משתמש בלשון לא גבוהה ולפעמים אפילו יום-יומית. הסגנון נעדר מליצות והמבעים הלידיים מאופקים. ואולם הצורה האקרוסטיכנית הסבוכה וההקפדה על ארבע פעימות בכל טור עיצבו כאן סגנון פתגמי ותמציתי הממעט להשתמש במלות יחס, בכינויי קניין ובמליות אחרות. וכן אילץ האקרוסטיכון את המחבר להשתמש במלים נדירות וארכאיות ואף לשנות לפעמים את המבנה התחבירי התקני של המשפט. משום כך מעורפלת לעתים המשמעות.

א. הכובל:

יועץ-פלא, הָבָה אַגִּידָךְ [קורותי].

[הסַכַּת, הָבָה] אֲשַׁמֵּעֲךָ [עֲנֹתִי].

..... אֲשֶׁר לָךְ,

[אַנִּי] עֲבָדְךָ אֲשֶׁר נִדְכַּאתִי, אֶהְלֵלךָ תָּמִיד.

מִי בְּעַלְתְּבוּנָה וַיִּשְׁנֶה לָּךְ?

יצר לב האדם רע מנעוריו התיאודיציה הבלית

'התיאודיציה הבלית', כפי שמכונה היצירה שלפנינו בפי החוקרים, היא דיאלוג 'פילוסופי' בין "צדיק" סובל ובין רעהו, והתחברה כנראה בידי חכם בבלי ששמו סגילינינם-אוניב בין השנים 1000 ל-750 לפני הספירה. כיצירות אחרות בספרות החוכמה הקדומה, היא עוסקת בשאלת הגמול האלוהי. הסובל, דמות איובית טיפוסית, קובל על העוול בעולם ומתריס כלפי הדוגמה המסורתית, שלפיה האלים מנהיגים את העולם בצדק וביושר. הוא טוען, כי חי כאיש ירא-שמים ועשה את הישר בעיני האלים, ואולם, תחת ששיבו לו האלים כגמולו, עשקו אותו העשירים והביאו עליו ימי סבל ועוני. מכאן הוא מגיע למסקנה, כי האיש אשר לא הלך בדרכי האל, שפר עליו חלקו: והאיש אשר עבד את אלוהיו, נידון לחיי מסכנות. הרע מייצג כאן את החוכמה הדתית השמרנית ומנסה ללמד סניגוריה על האלים. כמו רעי איוב במקרא משתמש גם הוא בטיעונים כגון: הצלחת הרשעים היא זמנית; גורלו של הסובל ישתנה לבסוף לטובה, אם רק יתאזר בסבלנות ויקווה לישועת האל, ועוד. המתווכחים פונים איש אל רעהו בלשון של כבוד הדדי, אך עומדים איש על דעתו ומנהלים "זר-שיח של חרשים".

התיאודיציה שונה משאר היצירות בספרות החוכמה המסופוטמית, הן בעמדה הדתית הפילוסופית שהיא מציגה והן בעיצוב הספרותי. ולמרות קרבתה לספר איוב המקראי יותר מכל יצירה אחרת בספרות החוכמה המסופוטמית, היא שונה אף ממנו בעמדה הסופית בשאלת הגמול האלוהי המוצגת ביצירה. הוויכוח בין איוב לרעיו מסתיים בתיקו: ואילו בוויכוח שלפנינו חל מפנה מפתיע לקראת סוף היצירה, והוא מסתיים בפשרה: לאחר שהסובל לא זו מדעתו וטען כי הצדק עם החוקים, מזדהה עמו הרע ומודה כי האלים "העניקו לבני-האדם לשון רמייה". מחבר 'אהלל את אדון החוכמה', היצירה המרכזית העוסקת בשאלת "הצדיק הסובל", אינו מעז להרהר אחר מידותיהם של האלים, תולה את סבלו בחטאיו הנסתרים, ולכל המרובה, מוכן להניח שמפני קוצר-דעתו אינו יכול לרדת לסוף דעתם העמוקה. ואילו מחבר התיאודיציה, לקראת סופה, קורא תיגר על מידות האלים, אף כי הוא נמנע מביקורת ישירה וגלויה ומגיע למסקנה הנועזת, שיצר לב האדם רע מבריאתו וכי מן האלים יצא הדבר. ההבדל בעמדותיהם של

אי־זה איש־דעת וְיִתְחַר בָּהּ?
 אֵיךְ רִב־עֵצָה וַיְגוֹנֵי אֲשִׁים לֹו?
 נִגְזַרְתִּי, בָּאֲתָנִי עֲצַבְת־לֵב,
 עוֹדְנִי נֶעַר – יוֹם פִּקְדָה נָשָׂא מוֹלִידִי,
 10 אֲמִי יוֹלְדָתִי שָׁבָה אֶל אֶרֶץ־לְבַלְי־שׁוֹב,
 אָבִי וְהוֹרָתִי עֲזָבוּנִי בְלֹא אֹמֶן לִי.

ב. הרע:

רְעִי הַמְהַלֵּל, אֲשֶׁר תְּדַבֵּר – בְּלֵהוֹת,
 אֶהְיֶינָה – תְּעוֹרֵר רוּחַךְ לְחֶשֶׁב רָעָה.
 יִתְרוֹן דַּעְתְּךָ תִּמְשִׁיל כְּדַעַת חֵדֵל אִישִׁים,
 15 תְּשִׁים מְאוֹר פְּנֵיךָ לְחֶשֶׁךְ.
 נִתְּנוּ לְאֵין אֲבוֹתֵינוּ, הִלְכוּ אַרְח־מֹנֵת,
 'נִהְרַח־בְּר יַעֲבֹר' – יֵאָמְרוּ מְעוֹלָם.¹
 הַתְּבוּנוֹת בְּאֲנָשִׁים, תְּבַל כֻּלָּה יִחְדָּו:
 בְּכוֹר הַדָּל עָשָׂה חֵיל, אַחַר הַעֲשִׂירָהוּ,
 20 בַּעַל הָעֵשֶׂר, הַדָּשָׁן, מִי יֵיטִיב עִמּוֹ?
 הַמַּחֲלָה פָּנֵי אֵל, הוּא יִמְצָא לוֹ מְלֶאכֶת,
 הָעֵנֹו, יִרְא הָאֵלָה, יַעֲבֹר הוֹן.

ג. הסובל:

רְעִי, לִבְךָ מַעֲיֵן אֲשֶׁר לֹא יִבְגַד מִבּוֹעוֹ,
 גְּאוּחַ נַחְשׁוֹלֵי־יָם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּ שִׁפְלֵי.

1 נהר מיחולוגי, אשר לפי אמונת המסופוטמים הפריד בין עולם החיים לעולם המתים: מי שעבר אותו נכנס לממלכת השאול ונחשב למת (השווה 'אהלל את אדון החוכמה', לוח רביעי, שו' 42).

25 לוֹ אוֹתָךְ אַחְלָקְךָ, בִּינָה מִלְתִּי,
 הִסְפַּת רָגַע, וְשִׁמְע דְּבָרֵי.
 חֶשֶׁךְ תֵּאָרִי, מַחְסוֹר – נְדַבֵּירְנִי,
 חֵילִי רָחַק, אָבֵד שְׂכָרִי,
 אוֹנֵי חֶשֶׁשׁ, כָּלְתָה בְּרָכָה,
 30 יְגוֹן וְנִאֲחָה הַקְדִּירוּ זֵירו־פָּנֵי.
 תְּנוּכַח שְׂדוּתִי תִּזְל מִהַשְׁבִּיעֵנִי,
 שְׂכָר, מַחֲיָה לְבַב־אֲנוּשׁ, יִמְעַט מִהֲרוֹתֵנִי.
 הַנְּכוּנוֹ לִי יְמֵי טוֹכָה? לוֹ אָבִינָה אַרְחוּתִיו.²

ד. הרע:

לְשׁוֹנֵי הַנְּצוּרָה תִּהְיֶה רִב־עֵצָה,
 35 (וְאֵתָה), שׁוֹם־שְׂכָלְךָ לְלֵהַג [תְּשִׁים],
 סְתוּרָה, סְרַת־טַעַם, תַּעֲשֶׂה [עֲצַמְךָ],
 חֲכַמְךָ הַנִּבְחָרָה לְחַפְלוֹת [תִּמְשִׁיל].
 וְאֲשֶׁר תִּבְקַשׁ תָּמִיד, בְּלִי קֶץ, רַחֲמֵי [אֵל],
 יָמִים מִקְדָּם בְּתַפְלָה [יִשׁוּבוּ]:
 40 הָאֵלָה תִּתְרַצֶּה, חָשׁוּב [בְּחַסְדָּה],
 [פְּתִי], לֹא יִישִׁיר לְכַת – תִּרְחַם
 שְׁחַר יוֹם־יוֹם [חֲקִי] מִיִּשְׂרָיִם,
 וְהַאֲדִיר, [בְּצַר לְךָ], לוֹ יִשְׁלַח עֲזָרוֹ,
 יִרְחַק [רָגְזוּ], רַחֲמִים לוֹ יִתֵּן!

ה. הסובל:

45 אֲשַׁתְּמוּהוּ לֹךְ, חֲבֵרִי, לְמַדְתִּי לְקַחְךָ.

2 אורחות דאל.

[7אנמי] לדבר שיחה,
הכה אגוד [אשר עם לבי]:
ערוך, פרא, אשר שבע חציר,
ההטה אנו לעשות מחשבת אל?
50 לביא זועם, אשר יטרף מיטב הבשר,
ההביא מנחת־סלת להשיב חרון אלה?
[7אמנם] המתעשר אשר הרבה נכסיו,
שקל כתם אופיר לאלה ממי?³
האם מנעתי מנחה? (הו) לאל התפללתי,
55 הקרבתי לחם אלקי תמיד, וזכרי [מאסו].

ו. הרע:

תמר, עץ־העשר,⁴ אחי היקר,
חכם בתכלית החכמה, 'מרגלית' בינה,
ילד אתה, עמקה עצת אל כשואל.
הבט אל פרא אציל [בשדה],
60 הנגח, המבער באפרים - חץ ישיגנו.
אויב הבקר, הלבאי אשר אפרת - צא וראה:
הליש - על הפשע אשר עשה - כרויה לו שחת.
רבי־הנכסים, המתעשר, אשר אגר קנין,
באש בלא עתו ישרפנו המלך.⁵
65 בדרך־ים צעדו אלה - חפצת לכת?
לנצח יחל אל גמול טוב מאה האל!

3 כינוי לאלה־האם נינתו, בוראת האדם (ראה 'אתר־סיס', לוח ראשון, שו' 193).

4 כינוי רדוף לתמר בספרות ובמילונים העתיקים, ומקורו בשומרית. התמר היה העץ הנפוץ והחשוב ביותר במסופוטמיה ושימש בה בחיי היומיום ובפולחן. פרי התמר היה מרכיב חשוב בתפריט, והוכנו ממנו מאכלים וגם משקאות.

5 אליפו החימני בחשבתו לאיוב מתאר את הרשע העשיר, עושק העניים, ואת גורלו במלים דומות (השווה איוב ד, ח-יא).

ז. הסובל:

כרוח צפון בינתו, כמִשֵּׁב טוב לבני־אנוש,
ידיד נבחר, [טובה] עצתו,
(אִפֶּס) מלה אחת לפניך אמר:
70 (אשר) לא דרשו אל ילכו ארח מישור,
אשר לאלה יתפללו, ידלו, ימוכו.
בנעורי, שחרתי רצון אל,
בנשיאת־כפים ובתפלה אלקי בקשתי.
משכתי על הסבל בלא שקר,
75 מנה (לי) האל תחת עשר - עני.
ירום עלי דכא, יקדימני אויל,
התנשא הנבל, ואנכי השפלתי.

ח. הרע:

אכו, נבון הלב, אשר תשיח - סר־טעם,
אמת השלכת, מחשבת אל תנאץ.
80 כל נצר מצות אל יחפץ לבה,
דתי אלה נאמנים קפר, תמאס.
כגבהי שמים [ירחק] רצון־אלים,
מוצא־פי האלה, לא יבין [לב אנוש].
אכו, המוֹעֵם לְמִדּוֹ הַרְשִׁיעַ,
85 [כלכם חרשו] מזמותיהם על בני־אנוש.⁶
הבין גתיבי האלה [מהם יפלא].
נטה לכם [אל מחשבת זדון].
דרךכם [השחיתו].....

(בתים ט-יב מקוטעים)

6 נושא המשפט הוא 'המִדְעִים', הנזכר בשו' 84, החורשים מזמות איש על רעהו.

יג. הסובל:

אטש את ביתי, [אצא את עירי].
 לא אחפץ קנין, [לא אחמד רכוש].
 135 אמאס חקי אל, ארמס מצותיו,
 אשחט בן־בקר, אכל אשבע,⁷
 אלף ישימון־דרה, אגמא מרחקים,
 אכרה באר, אשלח שטף־מים,
 אגוד כגנב במרחבי מדבר.
 140 מבית לבית אבוא, אשקוט רעבוני,
 אשוטט כרעב, אסב בשוקים,
 אכבש [פני] כקרקע כאביון:
 רחקה טובה, [אבדה תוחלת].

יד. הרע:

חברי, לבך יחשב [אולת].
 145 מעשי בני־אנוש לא חפצת – [רצון האל המה].
 יקנני בלבך [מחשבות זדון].
 סרה בינתך, [נתבלעה דעתך].
 רעות [יבקשו בני־אנוש].
 (6 שורות מקוטעות)

טו. הסובל:

155 [יועץ], לבך [חכם ונבון]!
 [אפס.....]

7 שחיטת בן־הבקר מסמלת, כנראה, את אובדן יחסו לרכוש.

.....
 הבן למולידו [ידבר שקר].
 הבז להורחה מדבר [כזב].
 160 גלנד ציד הצפרים אשר פרש [רשתו],⁸
 יהי שמו אשר יהי, מי [יעשה] חיל?
 חיות השדה בהמונן אשר [משחרנה לטרף] –
 מי בהן [תאנת לבה] תמלא?
 בן או בת אבקש [ככל מאלי].
 165 כל אשר אמצא – לא אעזב, לו [גם אחד]!

(בית טז מקוטע)

יז. הסובל:

בתוף
 מי בתוף
 את הארץ
 180 כל [משכנות] אנוש אשר ינסדו
 בן המלך יעטה [שק].
 בן העני והעירם ילבש [מחלצות].
 שומר הלתת, זה־ב־מופזו [ישקל].
 מונה ה־"אדמים" ישא [סלים].
 185 מלחד ה־רק, ארחת שועים [יאכל].
 בן הנכבד והעשיר – חרוב מאכלו,
 נמל בעל העשר, רחק [גמולו].⁹

(בתים יח, יט מקוטעים)

8 צייד הציפורים יפול ברשת של עצמו (השווה תהלים ; טז: ט, טז: משלי ה, כב).
 9 לתאור התפוכות כמעמדות החברתיים בבית זה השווה קהלת י, ה'ז.

כ. הרע:

- 210 **רעי תדבר דברי קזב,**
מי?
השכנת רוח'עועים בלבד הנבון.
[מכבדך] **החכם גרשת חכמה,**
חק מאסת, משפט חללת!
215 '**החובש** על ראשו **מענפת,** סל-הסבל ירחק ממנו,¹⁰
אשר יתפך לאיש נכבד,
..... 'רחבי-הדעת' יקראו לו,
ראשו ינטא, ימצא חפצו.
לך בארחות אל, נצר תורותיו,
220 וטובה תנחל.

(בית כא מקוטע)

כב. הרע:

-
.....
[אשר ל.....] פיו פתוח
235 **ואשר לזבל אשר את פניו תבקש -**
אף כי נכונו אשוריו, פתאם יכרת.
הנוכל אשר רכש קנינו בלא אל,
חרב הרוצח תרדפנו.
אם דעת אל לא תבקש - האם תצליח!

10 'סל-הסבל' - סל הנישא על הראש, שבו הובילו הסבלים את העפר אי את הלבנים במפעלי בנייה גדולים. לפנינו, כנראה, פתגם העושה שימוש במשחק דימויים, שמשמעותו היא: החובש לראשו מענפת כהונה ומקיים את מצוות האל, יתעשר ולא יאלץ לעשות במלאכת כפיים מפרנת.

- 240 **המושף בעל אל, ערוף לחמו, ולו ימעט.**
רוח אלים טובה בקש תמיד,
אשר בשנה אבדת - תמצא ברגע קטן.

כג. הסוכל:

- התבוננתי בבני-האדם - (והנה) האותות¹¹ לא כאשר דברתי:
האל לא יחסם למשחית¹² דרכו.
245 ימשף האב ספינה בנחלים,
ובכורו על המשקב סרוח.
ירוץ ארח כלביא גדול האחים,
יעלץ הקטן - כי ינהג פרד.
יסב בשוק כרוכל בן-יורש,
250 יעניק הצעיר טרף לעני.
כי אכנע מלפני עליון - מה אועיל!
אנכי לרגלי שפל ממני אכרע ברה,
ינאצני הנקלה (גם) העשיר והשבע.

כד. הרע:

- איש-החיל, רחבי-הדעת, בעל התבונה,
255 **במר נפשך - אל תקלל.**
לב אל ירחק כמו גבהי שמים,
עמקה מאד מחשבתו, בני-אנוש לא יבינו.
יצירי כף אררו,¹³ כל נפש חיה,

11 הכוונה לראיות מעובדות החיים שהביא החבר להוכיח את צדקתו של האל.
12 'למשחית' - תרגום חופשי של המלה האכדית *Sarrabu*, שם של שד או אל זוטרי, מעין שטן מויק לבני-אדם.
13 אלה-אם חשובה, אחת האלות שעסקו בכריאת אדם. על-פי 'עלילות גלגמש', בראה ארוורו הן את גלגמש והן את אנכידו חברו מטיט (לוח ראשון, שו' 92-103). ברשימת האלים היא נחשבת לאחותו של אליל.

הילודים - מדוע לא ישוו כלם?
 260 הפרה - בכור עגליה ישפל,
 ופרי-בטנה השני יגדל ממנו כפלים!
 הבן הראשון יולד אויל,
 השני יקרא איש-חיל וגבור!¹⁴
 אנוש, לו יחקר היטב עצת אל - לא יבינה.

כה. הסובל:

265 הקשב אלי רעי, למד הגיגי,
 נצר מבחר אמרי פי.
 ירוממו דבר (איש) נכבד אשר למד רצת,
 ישפילו דל אשר אין בכפו חמס.
 יצדיקו רשע אשר האמת תועבה היא לו,
 270 ירדפו צדיק אשר מצות אל ישמר.
 ימלאו זקב את האוצר אשר לאיש החמס,
 יריקו המגורה אשר לאביון מדגנה,
 יחזקו עריץ אשר כלו עזו,
 יאבדו אמלל, איד-איל ידרסו,
 275 ואנכי החלכה, המתעשר רדפני.

כו. הרע:

מלך האלים, נרו,¹⁵ בורא יושבי חלד,

14 כדי לתמוך בטענתו שהאדם לא יכול לרדת לטוף חוכמת האלים מביא החבר ראיות של אי-שוויון מתמיה: היה אפשר לצפות שהבכור יחזק מן הבן השני. כנראה, הבכורים בימי קדם גולדו נפלים או חלשים, מפני שהנשים ילדו אותם בעודן נערות.
 15 כינוי לאנגיל, האל העליון של הפנתיאון המסופוטמי באלף השלישי ובאלף השני לפני הספירה.

זלמרו¹⁶ המהלל, הקורץ (בכפו) טיט תבניתם,
 המלכה, יוצרתם, השקה ממי¹⁷
 העניקו לבני-אדם לשון רמיה,
 280 שקר, לא-אמת, העניקו לו עד גצח.¹⁸
 בתלקות יגידו לעשיר שכחו,
 'מלך הוא' - כה (יאמרו), 'העשר הולך לימינו'.
 כגנב ירעו לאיש דל,
 הוציאו דבתו, זוממים להרגו.
 285 ברמיה שלחו בו כל הרעות, כי אין לו מושיע,
 אינ-אונים ימוטטוהו, יכבוהו כגחלת.

כז. הסובל:

רחום אתה רעי, שעה ליגוני,
 עזרני, ראה חליי, לו ידעת!
 אנכי, העבד, רחב-הדעת, המתחנן,
 290 עזרי ומגני לא ראיתי רגע.
 בשער עירי אעבר בלאט,
 קולי לא ירום, שפל שיחי.
 ראשי לא אשא, לארץ אביט,
 כעבד לא אהל-אל בקהל רעי.
 295 לו ישלח עזרו האל אשר נטשני,
 לו תתן רחמיה האלה אשר [שכחתני].
 הרועה, 'שמש העם',¹⁹ כאל יחנני!

16 כינוי לאָאָה, אל מי התהום המתוקים, החוכמה והמאגיה. מקור השם בשומרית, ומשמעו: "יוצר התמרים".

17 כינוי לאלה-האם ינחמו, בוראה האדם (ראה 'אתרח'סיס', לוח ראשון, שו' 192 ואילך).

18 השווה בראשית ו' ה-ו: ח, כא: תהלים נא, ז: קהלת ז, כ.

19 כינויים שגורים למלך בספרות המסופוטמית (השווה אהלל את אדון החוכמה, לוח ראשון, שו' 55).